

Wat mag ik?

Handreiking over regels voor ondernemers in de multifunctionele landbouw

Uitgave van Wageningen University & Research

Tekst | Maria van Boxtel & Helmer Wieringa | Land & Co | www.landco.nl
Redactie | Marcel Vijn | Wageningen University & Research
Arjan Monteny | LTO Multifunctionele Landbouw
Vormgeving | Caroline Verhoeven-Poelhekke | Wageningen University & Research
Fotografie | Dick Boschloo en beeldbank LTO Cluster Multifunctionele Landbouw

Herziene versie januari 2022

Disclaimer | Deze brochure is opgesteld op basis van actuele wet- en regelgeving. De brochure is niet volledig en uitputtend. Het geeft ondernemers in de Multifunctionele Landbouw een handreiking hoe om te gaan met wet- en regelgeving in nieuwe sectoren die zij toevoegen aan het eigen bedrijf. De informatie is met zorg samengesteld. Aan deze informatie kunnen geen rechten worden ontleend. De opstellers, Wageningen University en Research en Land & Co, aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele onjuistheden of onjuist gebruik van de geboden informatie.

Deze herziene editie is mogelijk gemaakt door het KOM-project Naar een robuuste Multifunctionele landbouw (KoM-20049). Het is een samenwerking tussen LTO Nederland (Vakgroep Multifunctionele landbouw), Aeres Hogeschool Dronten, Federatie Landbouw en Zorg, Coöperatie Verenigde Agrarische Kinderopvang, VEKABO, Stichting Educatief Platteland! (Platform Boerderijeducatie Nederland) en Wageningen University & Research. Dit project ontvangt financiële steun van de Topsectoren Agrifood en Tuinbouw & Uitgangsmaterialen. Binnen de Topsectoren werken bedrijfsleven, kennisinstellingen en de overheid samen aan innovaties op het gebied van duurzame productie van gezond en veilig voedsel en de ontwikkeling van een gezonde, groene leefomgeving.

1 Waarom deze handreiking voor multifunctionele landbouw?	3
2 Welke wetten of regels kom je tegen?	5
3 Omgevingswet en de gemeente	9
4 Voedselveiligheid	23
5 Veiligheid van kinderen en cliënten	29
6 Bezoekers ontvangen, drinkwater, speeltoestellen en personeel	35
7 Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid	41
8 Wat verder nog belangrijk is	43

1| Waarom deze handreiking voor multifunctionele landbouw?

Meer en meer agrarische bedrijven combineren het houden van vee of het telen van gewassen met het leveren van diensten aan de samenleving. Zorglandbouw, boerderij-educatie, boerderijwinkels of andere vormen van korteketen, agrarische kinderopvang, natuurbeheer of recreatie en toerisme: het is voor ruim een kwart van de agrarische bedrijven een aanvullende bron van inkomsten en werkplezier. De omzet in deze activiteiten is in de afgelopen 10 jaar ook verdubbeld naar bijna een miljard. Multifunctionele landbouw biedt hiermee perspectief aan individuele bedrijven en aan de hele sector!

Eeuwenlang was meer dan alleen telen ook heel gewoon in de landbouw. Zorg voor pleegkinderen of een dorpsgenoot, stadse kampeerders, verkoop aan huis, rietsnijden: boeren en tuinders deden er van alles bij. Na de oorlog specialiseerde de Nederlandse landbouw zich. Dat heeft de sector groot gemaakt. Tegelijk blijft het platteland meer dan alleen een plek voor voedselvoorziening. De samenleving vraagt tegenwoordig vaker om een leefbaar platteland met een bloeiende regionale economie, kwaliteit van bodem, lucht en water en een landschap om in te kunnen recreëren. Het is daarmee steeds logischer dat een agrarisch bedrijf er 'aanvullende' activiteiten bij doet. Met multifunctionele landbouw of verbrede landbouw krijg je er als ondernemer ook wetten en regels bij uit die 'andere' sectoren waar je rekening mee moet houden. Vandaar deze brochure. Zodat je succesvol je activiteiten die jou als boer of tuinder verbinden met de consument, kan opstarten of uitbouwen.

We onderscheiden zes multifunctionele activiteiten die een agrarisch bedrijf erbij kan doen:

1. verkoop van (streek)producten
2. landbouw en zorg
3. kinderopvang
4. recreatie
5. educatie
6. natuur- en landschapsbeheer

Op www.multifunctionelelandbouw.net of www.lto.nl bij sector 'multifunctioneel' vindt je meer informatie voor elk van deze sectoren. Voor alle activiteiten gelden verschillende wetten en regels. Alle wetten zijn te vinden op de website van de rijksoverheid: www.rijksoverheid.nl.

Deze handreiking vertelt je hoe je moet omgaan met wetgeving en de regels van de multifunctionele activiteiten bij of naast je land- of tuinbouwbedrijf.

Zie je knelpunten van tegenstrijdige, vreemde, of ondoelmatige regels? Meld het!

De regering wil knelpunten, strijdigheden en ongemakkelijkheden oplossen. Onnodige of tegenstrijdige regels kun je melden bij het Meldpunt Regelgeving van RVO, www.rvo.nl. Dat kan ook anoniem.

LTO heeft een vakgroep multifunctionele landbouw. Meer informatie www.lto.nl bij sector 'multifunctioneel'.

Met het Platform Multifunctionele Landbouw werkt LTO met belangrijke betrokkenen aan het verder ontwikkelen van de multifunctionele sector en aan het inventariseren en wegnemen van knelpunten. Partners in het platform zijn naast LTO het ministerie van LNV, gemeenten, onderzoekers en de financiële sector. Ook bij het platform kunt je je melden www.lto.nl/onderwerpen/platform-multifunctionele-landbouw.

2| Welke wetten of regels kom je tegen?

Je bent agrarisch ondernemer, dus je weet dat de landbouw veel regels heeft. Leg maar eens aan een buitenstaander uit wat toeslagrechten zijn, hoe elk dier een oormerk krijgt of wat derogatie is. Je kunt dus verwachten dat andere branches ook veel regels hebben. Die regels zijn voor jou nog onbekend of minder vanzelfsprekend. Toch moet je ermee werken.

De regels voor andere activiteiten zijn meestal bepaald door de grootschaligheid van die activiteiten. Dat is in de landbouw ook zo. Veel problemen met wet- en regelgeving ontstaan in de multifunctionele landbouw omdat jij het kleinschalig doet, of omdat je het 'verweeft' met de landbouw. Doe je iets kleinschalig en erbij, dan denk je al gauw: 'wat een gedoe, al die regels'. En doe je activiteiten door elkaar, dan denkt elke controlerend ambtenaar: 'in welk hokje past dit en hoe controleer ik dit?' Je ontkomt er echter niet aan om - als je jouw multifunctionele tak professioneel wilt aanpakken - de regels voor die nieuwe tak te volgen. In deze brochure geven we je een overzicht van de belangrijkste wetten waarmee je te maken krijgt. De belangrijkste wet- en regelgeving is samengevat in de tabel op pagina 9. Maar regels en wetten veranderen ook. Volg daarom ook via jouw brancheorganisatie de aanvullingen in regelgeving.

Wetten en regels per nevenactiviteit

In het schema hiernaast zie je de belangrijkste wet- en regelgeving waar je mee te maken krijgt bij multifunctionele landbouw. Wetten over gebouwen, ruimte, milieu, alcohol en openbare veiligheid worden uitgevoerd door de gemeente via vergunningen en de controle ervan. Regels over voedselkwaliteit volgen landelijke normen en worden landelijk gecontroleerd door de NVWA (Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit) en soms door brancheorganisaties als het COKZ. Om bezoekers,

cliënten en kinderen veilig op jouw erf te ontvangen, gelden ook landelijke normen. Die worden beoordeeld door verschillende toezichthouders zoals de arbeidsinspectie, de NVWA en de GGD (Gemeentelijke Gezondheids Dienst)

Hoe werk je met dit schema?

Zoek links op wat je wil gaan doen, kijk met welke wet- en regelgeving je te maken krijgt in de middelste kolom en zie rechts welke toezichthouders erbij horen.

Wat ga je doen?	Met welke wet- en regelgeving heb je te maken?	Wetgever of vergunningverlener
Algemeen bij nieuw gebruik van gronden en gebouwen (van boerderijwinkel tot zorgkantine, van educatieruimte tot trekkershut)	Omgevingsplan, Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) en Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl) ² , melding of vergunning brandveilig gebruik Natuurbeschermingswet, Flora- en Faunawet Warenwet ¹ Burgerlijk wetboek titel 5 bij pacht	Gemeente LNV/provincie NVWA verpachter
Huisverkoop en/of verkoop van producten zoals winkel, bezorgdienst, webwinkel, ook bij recreatieve en educatieve activiteiten	Idem algemeen, met name Omgevingsplan Warenwet ¹	Gemeente NVWA
Etenswaren bereiden en verkopen, zoals voor B&B, kampeersers, kookworkshops, catering, proeverij, theeterras, café en/of restaurant, markt	Idem algemeen Algemene Plaatselijke Verordening (APV), Marktverordening voor boerenmarkten Alcoholwet Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl)	Gemeente Gemeente Gemeente en NVWA Gemeente

Wat ga je doen?	Met welke wet- en regelgeving heb je te maken?	Wetgever of vergunningverlener
Ruimtes voor ontvangst, workshops, training zoals voor natuureducatie, boerderijeducatie, vergadercentrum	Idem algemeen met name Omgevingsplan en Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl), melding of vergunning brandveilig gebruik	Gemeente
Speeltoestellen of attracties plaatsen	Besluit Veiligheid Attractie- en Speeltoestellen	NVWA
(Mini-)Camping	Idem algemeen, Omgevingsplan en eventueel Bbl Gemeentelijke verordening kampeerbeleid	Gemeente NVWA
Logies en Ontbijt, groepsaccommodatie, zomerhuisjes, trekkershutten, kamerverhuur	Idem algemeen, Omgevingsplan en Bbl, melding of vergunning brandveilig gebruik Gemeentelijke verordening recreatieverblijven	Gemeente
Bord aan de weg plaatsen	Algemene Plaatselijke Verordening Landschapsverordening Soms: Omgevingsplan	Gemeente en provincie
Alcohol verkopen en schenken; Rookverbod in openbare ruimte voor medewerkers en cliënten	Alcoholwet Arbowet Tabaks- en rookwarenwet	Gemeente en NVWA
Bad- en douchewater, drinkwater	Drinkwaterwet en drinkwaterbesluit	Drinkwaterbedrijf en Inspectie Leefomgeving & Transport IL&T
Zorg of ondersteuning van jeugd, volwassenen, ouderen of andere cliënten	Idem algemeen Afhankelijk financieringsvorm: Wlz (Wet langdurige zorg) Zvw (zorgverzekeringswet) Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) Jeugdwet Participatiewet Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz) Wet medezeggenschap cliënten zorginstellingen (Wmcz) Wet toetreding zorgaanbieders (Wtza)	ministerie VWS, GGD/Inspectie voor de Gezondheidszorg Gemeente en GGD Jeugdzorg, gemeenten en GGD Ministerie SZW, gemeenten, UWV Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) CIBG
Kinderopvang	Idem algemeen Wet Publieke Gezondheid Wet kinderopvang (Wk) Wet Innovatie en Kwaliteit Kinderopvang (IKK) Warenwetbesluit kinderbedden en -boxen	Gemeente, Ministerie OCW en GGD en/of NVWA NVWA
Landbouwgrond omzetten in natuur; landschapsbeheer	Idem algemeen Omgevingsplan en Burgerlijk wetboek bij pacht Natuurschoonwet	Gemeente Verpachter Belastingdienst

Voetnoten schema

- 1 Warenwet is uitgewerkt in hygiënecodes per sector zoals EurepGAP. De Europese basis ligt in de General Food Law.
- 2 In 2022 of 2023 gaat de nieuwe Omgevingswet in. Doel is de gemeentelijke vergunningen rond 'bouwen' te coördineren. Termen veranderen daardoor, wij geven soms ook de oude termen zodat jij en de ambtenaren allebei snappen wat er bedoeld is.

NB: Dit overzicht is niet uitputtend en niet volledig! Het geeft een idee van de belangrijkste wet- en regelgeving waar je mee te maken krijgt bij een nieuwe tak.

Aanvullende regels

Naast wetten en regels vanuit de overheid stellen vakorganisaties soms aanvullende brancheregels op, bijvoorbeeld vergelijkbaar met de leveringsvoorwaarden van jouw melkfabriek of andere afnemer. Voorbeelden zijn Koninklijke Horeca Nederland, Recron, Federatie Landbouw en Zorg, Sociaal Werk Nederland voor kinderopvang en jeurgdzorg. Zij stellen voorwaarden over aanmelding, kwaliteitscontrole, scholingsvereisten en gedrag. Ook worden zij door de overheid aangewezen om een wet via bijvoorbeeld een hygiënecode werkbaar te maken voor hun aangesloten leden.

Altijd geldig: privacyregels

Conform de Algemene Verordening Gegevensbescherming moet jij als ondernemer zorgvuldigheid omgaan met de privacy van klanten, gasten, cliënten en kinderen. Houdt je privacygevoelige gegevens bij, zoals namen en (mail)adressen of de leeftijd van de kinderen in je kinderopvang? Dan ben je verplicht een privacy-protocol te hanteren en op je website te plaatsen, conform de wet AVG. Ook bieden je online nieuwsbrieven altijd een mogelijkheid aan mensen om zich uit te schrijven.

3 | Omgevingswet en de gemeente

A Het omgevingsplan en het bestemmingsplan

Het omgevingsplan (of het nog geldende bestemmingsplan) gaat over alle gebruik van gebouwen en gronden en is de basis voor het verlenen van vergunningen van nieuwbouw of nieuw gebruik. Het wordt door jouw gemeenteraad vastgesteld. Dat is ook het sterke punt: de gemeente kan eigen beleid en eigen regels maken over 'waarom wat op welke plek'. Milieu- en natuurregels staan nu ook in dit plan: deze gelden landelijk, zoals normen voor geluid, fijnstof of beschermde soorten. Op deze onderdelen heeft de gemeente bijna geen ruimte voor eigen regels. Het goede nieuws: de nieuwe Omgevingswet biedt wel spelregels voor maatwerk, ook over die algemene regels. Dit is dé kans voor gebiedsgerichte aanpak en afspraken.

Hoe belangrijk is dit voor multifunctionele landbouw? Laten we beginnen met de verkoop van producten aan huis. Indien je als agrarisch bedrijf bent bestemd, mag je altijd eigen producten van jouw land/bedrijf, al dan niet bewerkt of verwerkt, aan huis verkopen. Ook mag je eigen producten bewerken, sorteren, verpakken en vervoeren (webwinkel, bezorgdienst, inpakken voor abonnementen). In elk omgevings- en bestemmingsplan valt dat onder het begrip "agrarisch bedrijf" of "agrarische bedrijfsdoeleinden". Steeds gaat het om activiteiten in bestaande gebouwen die als basisrecht mogen. Voor verkoop van eigen producten is dit bijvoorbeeld maximaal 50 m² of 25% van de vloeroppervlakte van (bij)gebouwen. Let op: je moet wel echt een agrarisch bedrijf zijn én blijven, anders vervallen deze basisrechten. Meer dan 50 m², wat dus zonder vergunning mag, is vaak mogelijk via een aparte aanvraag bij je gemeente (melding omgevingsplanactiviteit).

Bedenk daarbij dat ook andere wetgeving eisen stelt, zoals de Warenwet op het gebied van voedselhygiëne, arbo en winkeltijdenwet. Vooral als je op een meer grootschalige manier werkt. Veel aanvullende gemeentelijke regels over parkeren en openingstijden zijn logisch voor winkels, ontvangst- en vergaderruimten, bezoekerscentra of theehuizen waar veel mensen komen. Het buitengebied is echter allereerst voor voedselproductie. Dus hoort de verkoop wel bij het bedrijf of lijkt op een gewone winkel, dus detailhandel? Daar reageren gemeenten soms strikter op dan noodzakelijk. Belangrijk dus: je verkoopt producten van jouw eigen land.

Wil je bouwen of een activiteit uitvoeren? Dan moet je een melding doen of heb je vaak een nieuwe vergunning voor een omgevingsplanactiviteit nodig, die je aanvraagt bij het Omgevingsloket van je gemeente. Elke gemeente maakt één Omgevingsplan in één databank die jij kan raadplegen om te zien 'wat mag'.

In 2022 of 2023 gaat de nieuwe Omgevingswet in. Die wet bundelt alle regels van gemeente, waterschap en rijksoverheid. Dus naast je bestemming ook de kapvergunning en de milieuregels. De gemeente blijft via het Omgevingsloket jouw aanvraagpunt. Ging het vroeger vooral over 'ruimte' in het bestemmingsplan, nu gaat het over alles wat de fysieke leefomgeving beïnvloedt. Het oude woord bestemmingsplan en bestemming verdwijnen. Ook de term 'inrichting' voor bijvoorbeeld je stal van de Wet milieubeheer vervalt: dit wordt een 'milieubelastende activiteit' genoemd. Je moet een melding doen of een vergunning voor een 'omgevingsplanactiviteit' aanvragen. Iedereen – ook je gemeente - moet hier aan wennen, dus er geldt een overgangperiode van enkele jaren.

Belangrijk: voor een nieuwe activiteit wordt uitsluitend die activiteit beoordeeld. Je krijgt geen aangepast 'postzegel bestemmingsplan' meer of nieuwe bestemming. Je krijgt een vergunning voor die activiteit, zoals boerengolf of dubbele bewoning. Hoe ga je als bedrijf om met de omgevingswet?

Ga je producten van anderen verkopen, dan ga je over de grens en moet de verkoop apart zijn geregeld, bijvoorbeeld via een melding omgevingsplanactiviteit of een binnenplanse procedure bij jouw gemeente (zie ook pag. 14). Ook dit is verschillend uit te leggen. Als je bijvoorbeeld jouw kaas aan huis verkoopt, is het meestal acceptabel als je er wat kleine producten bij verkoopt die met de kaas te maken hebben (kaasschaven, kaasplankjes), of als je een cadeaupakket aanbiedt waarin jouw kaas een onderdeel is.

Ook als je producten van agrariërs uit je omgeving verkoopt, kan dit discussie geven. De kern is vaak: je verhaal moet kloppen als lokaal boerenverhaal. Breid je de verkoop uit met tuinmeubels van je neef of met barbiepoppen omdat het een hobby is, dan is het duidelijk: je bent een winkel (detailhandel) die niets met je agrarische bedrijfsvoering te maken heeft en niet thuis hoort in het buitengebied. Je kan de gemeente de vraag stellen of zij vindt dat dit hier wel op het platteland thuishoort. Ook aan jezelf moet je die vraag stellen: vind je dat iedereen dit op het platteland zou mogen?

Kortom: iedere kleine nevenactiviteit die aan landbouw is te koppelen valt onder een normale agrarische bedrijfsvoering. Dat kan 'zonder gedoe'. Zoals verkoop eigen producten, koffie-tap-punt, meehelpende zorgcliënten en schoolexcursies in de kantine of kapschuur. Nogmaals: jouw gemeente kan er anders over denken. In het algemeen moet je bedenken dat je de grens passeert als die andere activiteit:

- veel ruimte vraagt
- verbouw of nieuwbouw vereist
- veel mensen aantrekt
- een regelmatig karakter heeft en een structurele inkomstenbron is.

De gemeente is alert wanneer je stopt (of lijkt te stoppen) met de landbouw. Want dan vervallen die basisrechten die bij landbouw horen. Als je overweegt met landbouw te stoppen, is het verstandig een nieuw toekomstverhaal klaar te hebben. Wel één tip: verkoop pas de grond als blijkt dat je die niet meer nodig hebt voor je nieuwe idee op je erf!

We zijn ons verhaal begonnen met verkoop aan huis. Voor elk ander gebruik geldt een vergelijkbare redenering. Van belang is dat een gemeente zelf kiest waar ze welke activiteit wil, op welk type bedrijf en in welk gebied. Het is dus niet vreemd als je buurgemeente het net iets anders doet, ook al geeft dat soms opmerkelijke verschillen tussen bedrijven die vlakbij elkaar liggen.

Soms hoor je dat je naar de provincie moet. Dat is niet zo. Het klopt wel dat enkele regels en begrenzingen via de provincie lopen, zoals natuurbeheer, jacht en wildbeheer of grondwater. Elk contact gaat centraal: via het digitale Omgevingsloket, waarbij de gemeente moet coördineren. Dus via gemeente worden provinciale regels gecheckt voor jouw bedrijf.

B Wat is de sleutel tot succes voor een omgevingsvergunning? Hoe krijg je de gemeente mee?

In Nederland hebben we een strikte scheiding tussen platteland en de bebouwde kom als het om bouwen gaat. Het principe is dat agrarische bedrijven mogen bouwen in het buitengebied, voor onze voedselvoorziening en voor ons landschap. En omgekeerd: wonen (ook zorg) en bedrijvigheid in de bebouwde kom. Het is goed dat niet iedereen zo maar mag bouwen in het buitengebied, want dat betekent dat de landbouw relatief goedkope grond houdt en voedsel kan produceren. Natuurlijk zijn er ook uitzonderingen en andere bedrijven in het buitengebied.

Maar het platteland is niet alleen meer voor voedselproductie. Het biedt ook ruimte voor recreatie, landschapsbeleving, biodiversiteit of schoon water en windmolens of zonnepanelen. Multifunctionele landbouw is het juiste antwoord van ondernemers op deze opgave om landbouw te combineren met biodiversiteit, landschapsbeleving en schoon milieu. Een succesvol multifunctionele landbouwsector is economisch rendabel, werkt aan maatschappelijk betrokkenheid en levert ruimtelijke winst.

Deze moeilijke woorden betekenen in de praktijk dat verbreding meer is dan jouw eigenbelang. Als ondernemer ben je bedrijfsmatig en professioneel bezig. Jij werkt maatschappelijk verantwoord. Als agrarisch bedrijf doe je dit al met voedsel en landschap. Als multifunctioneel agrarisch bedrijf doe je dit met elke extra activiteit. De kunst is om die extra activiteiten zo uit te leggen dat ze goed zijn voor de (gemeentelijke) doelen. Je kunt dit beleid - bijvoorbeeld meer plek voor groene recreatie - zo brengen dat jij er eigenlijk de uitvoerder van bent. Jij doet wat de maatschappij vraagt.

Terug naar gemeente en omgevingsvergunning. Als je wilt verbreden, moet jouw activiteit van verbreding bijdragen aan wat jouw gemeenteraad wil. Welk type recreatie wil de gemeente in jouw gebied? Welk landschap versterk je met jouw

Voorbeeld

Kleine winkel op melkveehouderij

Vraag | een moderne melkveehouderij wil in een kleinschalig landschap een “winkelje” beginnen voor lokaal vlees, ijs, kaas, streek - producten en lunchpakketjes. De benodigde oppervlakte is 30m² verkoopruimte en 20m² voor opslag en sortering.

Beleid | Het bedrijf ligt in een gebied met een landschappelijke doelstelling en aan een beek met doelstelling natuurontwikkeling. De gemeente stimuleert recreatief medegebruik van landschap.

Omgevingsplan (vroeger bestemmingsplan) | De verkoop van eigen producten is toegestaan tot 25% van de bestaande gebouwen en maximaal 50 m². Verkoop van producten van andere bedrijven is niet geregeld.

Afweging | De verkoop wordt gezien als een bijdrage aan regionale landbouw. De koppeling met wandelpakketjes wordt als goede invulling gezien van de recreatieve doelstelling van het gebied. Vraag is, of de moderne melkveehouderij bijdraagt aan het kleinschalige, cultuurhistorische landschap en de wens voor nieuwe natuur.

Uitvoering | De winkel wordt toegestaan waarbij, in balans met de kleinschaligheid van de winkel, afgesproken wordt de cultuurhistorische aankleding van het erf verder te versterken. Ook wordt afgesproken de inrit met parkeerafwikkeling op het erf te verbeteren, zodat het verhaal op alle punten beter wordt. De gemeente weegt het feit dat het bedrijf meewerkt aan grondruil voor natuurontwikkeling langs de beek als positief punt mee.

Conclusie | De gemeente staat de winkelruimte toe.

C Hoe lees je een omgevingsplan?

Als je een idee hebt voor een nieuwe activiteit, is het zaak te onderzoeken of dat idee goed is voor het gemeentelijk beleid. Kijk goed naar de woorden. Een winkel is voor jou misschien een hoekje in de schuur, terwijl de ambtenaar aan (verboden) detailhandel denkt. Zorg dus dat je nieuwe activiteit goed begrepen wordt, noem het desnoods een verkoopplek. Dus ook vragen stellen wat de andere kant bedoelt of hoort. Soms kun je dan beter een ander woord kiezen of het idee iets aanpassen. In het omgevingsplan vind je per perceel het toegestane gebruik van gebouwen en gronden (en water). Het omgevingsplan zegt dan in de regels ‘wat er mag’, en wat alleen mag met een melding of wat je pas mag na een vergunning. Elk omgevingsplan heeft een toelichting. Het is handig eerst in de toelichting op te zoeken welk beleid er bij verbreding van de landbouw staat. Wil de gemeente helemaal niets met multifunctionele landbouw, dan staat in de toelichting waarom er niets is geregeld. Wil de gemeente wel bepaalde activiteiten, dan staat in de toelichting waarom en staat er hoe dit in de regels is verwoord. Meestal is het zo dat er als soort van basisrecht bij elk agrarisch bedrijf ‘kleine’ nevenactiviteiten zijn toegestaan. Zoals verkoop, kantine, kamperen of bed and breakfast. De activiteiten als multifunctioneel landbouwbedrijf willen meestal meer (meer m², verbouw): deze ‘grotere’ activiteiten gelden niet als recht bij elk bedrijf. Deze worden met een extra vergunning per situatie met een aantal spelregels afgewogen. Dan kan het antwoord dus ook ‘nee’ zijn.

TIP | Denk niet in de eerste plaats uit eigenbelang. Bedenk en omschrijf goed wat jouw plan kan bijdragen aan de maatschappij, aan wat de gemeente wil. Daar worden mensen eerder enthousiast van, ook gemeentebambtenaren en wethouders!

TIP | Het kan helpen een nieuwe activiteit als tijdelijk te zien. Dat geeft aparte mogelijkheden in de Omgevingswet, en biedt kans om iets uit te proberen (en te verbeteren).

Overigens ligt de basis voor omgevingsplan en beleid in de Omgevingsvisie. De Omgevingsvisie is de plek voor nieuw en modern beleid, waar je moet zijn voor echt nieuwe, grensverleggende en meer grootschalige ideeën. Het mooie is dat de gemeente ook een Omgevingsvisie voor één onderwerp kan maken. Je kunt de gemeenteraad verleiden om zo’n thema-omgevingsvisie te laten maken, die dan vervolgens wordt opgenomen in het omgevingsplan. Dat is ook gedaan met onderwerpen als parkeren, geitenhouderij of huisvesten van seizoensarbeiders. Het voordeel van deze route is dat je zo niet voor eigen belang predikt.

Toets jouw idee aan het Omgevingsplan of aan ander beleid		
1.	Er is goed beleid met een duidelijk Omgevingsplan voor jouw activiteit en je mag het als "recht" want je bent een volwaardig agrarisch bedrijf. Soms: met nauwkeurige bepalingen zoals oppervlakte (m ² of %) of omschrijving ("van ondergeschikt belang"), waar je je dan wel aan moet houden.	→ Je hoeft niets te doen.
	Bij nieuw gebruik: check in het Omgevingsplan of je een melding moet doen voor nieuw gebruik.	→ Doe een melding omgevingsplanactiviteit.
	Bij verbouw: check in het Omgevingsplan of je een melding moet doen of een omgevingsvergunning voor (ver)bouw nodig hebt.	→ Doe een melding omgevingsvergunning of vraag een omgevingsvergunning aan.
2.	Er is goed beleid met een duidelijk Omgevingsplan en je plan valt onder de regels van een extra procedure. Maak een plan dat goed is voor gemeentelijk beleid en dat precies past in de spelregels van m ² en vereist onderzoek.	→ Doe een "binnenplanse" procedure volgens de gemeentelijke eisen.
3.	Er is wel beleid, maar je plan mag niet op jouw plek (want het is bijvoorbeeld een beschermd natuurgebied met "stilte").	→ Pas je plan aan tot het past onder 1 of 2.
	Jouw plan is uniek.	→ Kijk hieronder bij 4 en 5.
4.	Er is beleid, maar niet voor jouw plan (want je wilt iets unieks, bijvoorbeeld een verkooppunt met marktkramen op eigen erf).	→ Zoek steun voor nieuw beleid en medewerking voor jouw plan, doe een "buitenplanse" procedure volgens de gemeentelijke eisen:
5.	Er is geen beleid (noch voor jouw plan, noch voor je plek).	<ol style="list-style-type: none"> vraag eerst in algemene zin hoe de gemeente over dit soort plannen denkt (is er wel of geen beleid) en zoek steun (verzoek aan het college, voorbereidend gesprek wethouder, steun landbouw-organisatie of collega's). raadpleeg je burens, kijk naar bezwaren voor aanpassing. maak een quick scan van alle onderzoeksvereisten. vind vervolgens medewerking bij de gemeente (zowel bij plannenmakers van ruimtelijke ontwikkeling als bij de toetsers van bouwzaken). doe een aanvraag voor omgevingsvergunning voor "buitenplanse" omgevingsplanactiviteit en leg ter beoordeling en inspraak voor aan de gemeente. Doe dit met hulp van een adviseur!

D Past je nieuwe activiteit in het Omgevingsplan of het beleid?

Wil je een nieuwe activiteit? Check in het schema hiernaast om te bekijken of jouw idee past en wat je moet doen.

Vooraf | in de nieuwe omgevingswet heet iets nieuws doen een "omgevingsplanactiviteit", waarvoor je een "omgevingsvergunning" of een "melding omgevingsplanactiviteit" moet doen. Het heet dus geen nieuwe bouwvergunning, kapvergunning of milieuvergunning meer. Je moet een digitale aanvraag indienen via www.omgevingsloket.nl. Je moet ook alles in één aanvraag indienen, dus voor een nieuwe trekkershut of stal tegelijk de sloop-, bouw-, milieuvergunning aanvragen. Omdat je gemeente ook nog moet wennen, kan je voorlopig nog wel de oude woorden gebruiken.

Voorbereiding | Op de website van jouw gemeente of het omgevingsloket zoek je jouw perceel op en je zoekt de juiste set regels. Downloaden en opslaan. Ook zoek je de begripsbepalingen op over "agrarisch bedrijf", kampeerterrein en dergelijke uit artikel 1 – hoe definieert de gemeente in het Omgevingsplan deze zaken? Hierna zoek je de toelichting op en je kijkt of je het beleid kunt vinden over jouw activiteit; meestal is er een aparte paragraaf "verbrede landbouw" of "nevenactiviteiten". Je kijkt ook naar de paragraaf die "juridische opzet" heet; deze gaat er over waarom

wat en hoe is geregeld. Probeer eerst zelf te lezen wat er staat, voordat je jouw idee gaat vertellen aan burens en gemeente. Het is namelijk van belang dat je ook de visie en de regels van de gemeente begrijpt om je plan hierbij te laten aansluiten. Vraag dus niet "mag ik bouwen", maar vraag: "mag ik uitleg waar staat wat de gemeente wil met mijn erf, gebouwen en gronden?", "moet ik ergens goed op letten?" en "heb ik de goede download van de bouwregels?" Datzelfde doe je bij beleid van andere afdelingen, zoals Economische Zaken, recreatie of Wmo. Je checkt dan vervolgens of jou idee past in het huidige Omgevingsplan of dat er nieuw beleid mogelijk is.

1 | "Recht". Onder de agrarische bestemming van je erf lees je dat wat jij wilt, ook door de gemeente gewenst is. "Het mag." Je checkt goed het aantal m² of % oppervlakte, je checkt nog eens goed de begrippen in artikel 1 van het Omgevingsplan. Je kunt in principe aan de slag. Voor verbouwing heb je natuurlijk een "bouwvergunning" nodig (dat heet nu: melding omgevingsplanactiviteit voor bouwen), en voor "iets met ontvangst van mensen" zijn de algemene bouwregels belangrijk (ventilatie, nooduitgangen etc). Je kunt nu verder met je plannen. Toch ga je dit allemaal met jouw architect bij de gemeente checken, vóórdat je echt begint met bouwen!

2| Aparte "binnenplanse" procedure. Jouw idee staat niet bij "recht" in het Omgevingsplan, maar gelukkig wel in de spelregels voor een extra procedure. Zo'n procedure is een "ja of nee"-procedure voor dingen die de gemeente wil afwegen. Het antwoord kan dan ja of nee worden. Zoek de regels op en voer de vereiste procedure uit conform de eisen van de gemeente. Als je plan net niet past, raden wij je aan het plan aan te passen zodat wel onder de regels voor een binnenplanse procedure past. Dat is namelijk veel makkelijker dan andere procedures volgen. Als je jouw plan niet wil aanpassen, dan kun je het beste de gemeente in het algemeen vragen of een andere maatvoering of invulling niet gewenst is in de toekomst (zie ook hierna bij 5, het wordt dan een "buitenplanse" procedure). Bedenk hierbij: laat je eigenbelang los en ga in de schoenen van de gemeente staan.

Voorbeeld

Gebruik van een oude stal voor excursies, workshops en vergaderingen

3| Wel beleid, maar jouw plek niet. De gemeente heeft wel beleid over jouw type plannen, en heeft alles in het Omgevingsplan geregeld. Maar je idee past niet, want jouw plan ligt in een verkeerd gebied. In dat geval is je positie zwak. De gemeente wil jouw soort plan in andere gebieden. Het beste is je plan geheel te veranderen. Je kan ook proberen het beleid te veranderen zodat het ook geldt voor jouw gebied, maar dat is wel echt lastig omdat de gemeente al besloten heeft dat het niet past op jouw plek. Wil je dat toch? Kijk bij optie 5 hierna.

4| Wel beleid, maar jouw plan niet. De gemeente heeft wel beleid over verbreding, maar jouw type idee staat er niet bij. Bijvoorbeeld verkooppunten als boerderijwinkels zijn wel genoemd, maar kinderopvang bij agrarische bedrijven niet. Vraag dan in algemene zin vragen hoe de gemeente denkt over jouw type plannen. Zie ook bij 5 hierna.

5| Er is geen beleid. De gemeente wil geen verbreding of schrijft er niks over in het Omgevingsplan. Staat er ook niets over in de Omgevingsvisie? Dan kan het wel nieuw beleid worden, doordat de gemeente het eerst in de Omgevingsvisie opneemt en vervolgens in een Omgevingsplan. Je kunt zo'n proces het beste starten door te vragen hoe de gemeente in het algemeen over multifunctionele bedrijven denkt. Je vraagt dus niet of jij het mag doen. Je gaat na wat de gemeente wil,

bijvoorbeeld door een verzoek aan het college, voorbereidend gesprek wethouder, steun landbouworganisatie of collega's, kennismaken van standpunt provincie. Wij raden aan eerst je idee als algemeen idee in te brengen, los van je plek. "Zou de gemeente kinderopvang bij boeren een goed idee vinden, om redenen van kennismaking van kinderen met buitenleven en als inkomenskans voor boeren?" De gemeenteraad zou voor alleen dit onderwerp nieuw beleid kunnen maken, waarna je jouw eigen plan kan indienen. Als er geen beleid is en je vraagt direct of je op jouw plek kinderopvang mag doen, loop je het risico dat jouw situatie breed wordt uitgemeten en dat je een hele nieuwe discussie op je schouders neemt. Het is aan jou om je kans in te schatten.

Geldt in jouw situatie dat je de opties bij 2, 3 of 4 moet volgen? Laat jouw architect of bedrijfsadviseur je helpen bij het opstellen van de plannen die je moet inleveren bij de gemeente.

Bedenk goed dat de gemeente bestaat uit meerdere afdelingen en loketten: bouwen, ruimte, omgevingsdienst of brandweer. Het bouwloket gaat vooral over je mogelijkheden bij 1 en 2 en over een vergunning na een procedure zoals bij opties 3, 4 of 5. Moet je 3, 4 of 5 doen? Dan kun je het beste beginnen bij een beleidsambtenaar en die zit niet aan het (bouw)loket!

Vraag | Een akkerbouwbedrijf wil een oude schuur geschikt maken als ontvangstruimte voor velerlei groepen en ook als lokale jongerensoos.

Beleid | Nevenactiviteiten die gerelateerd zijn aan landbouw zijn gewenst. Functies die cultuurhistorische gebouwen in stand houden zijn afweegbaar.

Omgevingsplan | Per activiteit is precies geregeld wat er mag: bij recht 100m² en na procedure misschien ook 150m² voor zorglandbouw, natuureducatie en kinderopvang. Die 150 m² mag bij instandhouding van cultuurhistorisch waardevolle gebouwen.

Afweging | De nevenactiviteit staat deels in relatie tot akkerbouw en deels geheel los daarvan. Exploitatie draagt bij aan de instandhouding van oude stierenstal.

Conclusie | De nevenactiviteit als ontvangstruimte wordt toegestaan ter instandhouding van het gebouw en ter stimulans van neveninkomsten. Geregeld wordt dat de bijeenkomsten een besloten karakter hebben. Dit met het oog op voedselveiligheid en sociale veiligheid (alcohol), parkeerafwikkeling en ook vanwege het feit dat ontwikkeling tot zelfstandige "open" horecagelegenheid ongewenst is. Aanvrager vraagt een alcoholvergunning aan, verzorgt de muzieklicentie en doet een BHVcursus. Speelautomaten worden niet toegestaan.

Tips | Om misverstanden te voorkomen

Laat je niet in de war brengen door zaken rondom de Omgevingswet:

- Er zijn nota's over "nieuwe landgoederen", "rood voor rood", "rood voor groen", "ruimte voor ruimte". Deze (meestal provinciale) gedachten heten regelingen. Het zijn echter slechts gedachten over hoe een gemeente het kán regelen. Het is pas vaststaand beleid wanneer de gemeente het in een Omgevingsvisie en Omgevingsplan vastlegt (met soms iets andere invulling, en dat mag).
- Bij omzetting van landbouwgrond in natuur kunt je in sommige gebieden een beroep doen op een vergoeding van de waardedaling van de grond (Subsidieregeling Natuur en Landschap, SNL). Die rijksregeling eist dat je de bestemming van de grond wijzigt in een natuurbestemming. Maar over die bestemmingswijziging gaat de gemeente. Check of het plan op die plek gewenst is. Bij pachtgrond kan dit alleen via instemming van de verpachter.
- Pachtsituatie en agrarisch natuurbeheer. De pacht vereist het onkruidvrij houden van landbouwgronden. Agrarisch natuurbeheer wil juist (on) kruiden; agrarisch natuurbeheer kan dus uitsluitend met instemming van de verpachter.
- Er zijn veel stimuleringsregelingen voor innovatie op het platteland. Je wordt enthousiast gemaakt door ambtenaren. Kijk goed uit voor dit misverstand: wel subsidie, geen toestemming.
- Het kan zelfs zo gek lopen dat je een subsidietoekenning krijgt voor iets waar je van een andere overheid geen vergunning voor krijgt. Een toezegging over subsidie zegt niets over het recht om je plan uit te voeren. Dit staat ook in de kleine lettertjes van de subsidie, als je goed kijkt.

Wanneer is een omgevingsvergunning voor het bouwen nodig?

Voor elke verbouw of nieuwbouw heb je een omgevingsvergunning nodig. Voor kleine verbouwingen niet. Soms een melding. Op www.omgevingsloket.nl kun je nagaan wanneer je een melding moet doen of wanneer je een vergunning nodig hebt. Bij aanvraag van een vergunning wordt het plan getoetst op:

- Het omgevingsplan (vroeger het bestemmingsplan): zie alle eisen hierboven
- Het Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl) (vroeger het Bouwbesluit): Het Bbl gaat over bouwwerk gerelateerd activiteiten zoals eisen over veiligheid, constructies, minimale en maximale afmetingen etc.
- Het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) (vroeger de Wet Milieubeheer): over alle milieubelastende activiteiten. Hierin dus geur, geluid, fijnstof, stikstof e.d.
- Eisen van de brandweer
- De Monumentenwet (ingeval van beschermd gebouw)
- Welstand (niet elke gemeente)

Wanneer is een omgevingsvergunning voor brandveilig gebruik (gebruiksvergunning) nodig?

Het woord gebruiksvergunning is vervangen door de term "omgevingsvergunning voor brandveilig gebruik". Het toetst volgens het Bbl (Besluit bouwwerken leefomgeving) op de details van brandveiligheid. De Omgevingswet laat de gebruiksvergunning vervallen, wel is soms een gebruiksmelding verplicht. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat onder de Omgevingswet geen oog meer is voor brandveiligheid. In het Bbl (paragraaf 6.1.2) staan de regels over de meldingsplicht voor het gebruiken van een bouwwerk. Per gebruiksfunctie van een bouwwerk is vastgesteld vanaf welk aantal van mogelijk aanwezige personen een meldingsplicht geldt voor het bouwwerk. Bekijk voor jouw activiteit de duidelijke tabel die aangeeft wanneer een melding verplicht is én welke informatie bij de melding moeten worden overgelegd. Voor een beperkt aantal gebruiksfuncties geldt dat gemeenten ervoor mogen kiezen om een ander aantal van personen te hanteren.

Tips | gemeente en omgevingswet

- Veel gemeenten hebben een zekere schroom of angst voor vernieuwing door eigenzinnigheid van ondernemers of misbruik van regelingen in het verleden. Het loopt soms uit de hand, met opzet, of per ongeluk. Of door omstandigheden; je hebt tenslotte ook niet alles in de hand. Begrijp deze zorg voor misbruik en "ongelukken" want je bent niet de eerste die met een mooi idee komt.
- Niet alles is met een omgevingsvergunning af te spreken. Is een alcoholvrij dagrestaurant voor dagopvang te regelen? In de praktijk wordt ook wel met een voorovereenkomst gewerkt, door beide partijen opgesteld en ondertekend. Een voorovereenkomst is een korte brief waarin de gemeente haar zorg buiten de regels van het bestemmingsplan met je kan afspreken. En jij ook natuurlijk.
- De basis van jouw verhaal: elke nieuwe activiteit moet bijdragen aan wat jouw gemeente (het beleid) met het gebied wil. Jouw activiteit moet bijdragen aan de kwaliteiten van het gebied, aan de gebiedsdoelen, aan de gebiedswaarden. Dan pas ontstaat de bereidheid om mee te denken over je idee.

- Bedenk dat elke wet of regel eigen termen kent. Wat in de ene wet een winkel heet, kan in een andere regel detailhandel heten. Wijs zo nodig ook de gemeenten hierop en schroom niet je open op te stellen en te zeggen wat je feitelijk doet, zoals "ik wil mijn producten en die van enkele burens verkopen, dan moet u maar zeggen hoe dat heet."
- Je doet niet als zakenman of onderhandelaar zaken met de gemeente. Je doet zaken met de gemeente als "ontwikkelaar", dat wil zeggen: je bent alert op win-win voor iedereen, en dan ook echte win-win! Behandel de gemeente en elke ambtenaar als een klant. Blijf daarom communiceren in termen van "samen willen we dit" in plaats van het afhankelijke "mag het?" En ook niet: "ik vraag 500 m², dan krijg ik in ieder geval 300 m²." Dat werkt tegen je.
- Je bent zelf verantwoordelijk voor het succes van jouw onderneming: parkeren, geluidsoverlast, zwerfvuil, sociale (on)veiligheid is jouw verantwoordelijkheid. Die kun je niet afwentelen op de gemeente. Bovendien loop je de kans op negatieve pers. Een positieve pers en free publicity is essentieel voor een publieksgerichte onderneming. Vertel iedereen steeds hetzelfde verhaal over jouw bedrijfsdoel. Wie niet liegt, hoeft niets/weinig te onthouden.
- De Omgevingswet vindt het raadplegen van burens in je omgeving belangrijk. Gemeenten vragen direct of burens bezwaar hebben. Ondernemers gebruiken ook de deskundigheid van hun burens om hun plan te verbeteren. Doe dat ook! Laat ze meekijken met het vereiste onderzoek. Dat geeft meer draagvlak.

Tips | Hoe omgaan met de buren

De Omgevingswet vraagt je de buren te raadplegen. Gemeenten vinden het belangrijk om, al voordat je aan het loket staat, te horen 'wat de buren er van vinden'. Volgens de Omgevingswet is de manier hoe je dit doet vrij ('de raadpleging is vormvrij' heet dat). Onze tips voor raadplegen van de buren:

Wat vooraf?

- Maak een adreslijstje van je buren. Je mag zelf weten hoe ver weg je gaat. Bij grote gebouwen of echt gekke dingen, kies je meer buren. Een kaartje kan helpen. Via openstreetmap.org kun je een kaartje met straat en huisnummers maken.
- Probeer vanuit elk buurvrouw/man naar je plan te kijken. Je hebt er geen recht op dat jouw belang het belangrijkste is. Probeer bezwaren voor te zijn.
- Ken het beleid van de gemeente en de regels. Bedenk dat de buren alleen bezwaar kunnen maken over de Omgevingswet – de fysieke leefomgeving. Dat is erg breed, maar niet zo breed om het dus met de buren over alle onderdelen van je bedrijf te hebben.
- Kijk of er deskundigheid bij je buren zit over aspecten die meespelen. Geluiddeskundige, kabels aanlegger, professor in water. Bij grote plannen

moet je veel onderzoeken (laten) doen. Doel van die onderzoeken is dat je een goed plan maakt en dat je geen kwaad doet. Het is dan handig als buren bij dit onderzoek willen meekijken. Natuurlijk als ze positief tegenover jouw plan staan.

- Maak één verhaal over de toekomst van je bedrijf en het plan of nieuwe idee waarover je het wilt hebben. Je hebt steeds hetzelfde verhaal – met wie je ook spreekt.

Hoe eerste contact?

- Zorg dat je persoonlijk communiceert. Ga langs de deur of bel met een eventuele vervolg mail. Verdeel de taak binnen het gezin. Is het idee belangrijk voor de opvolger, geef haar/hem dan ook hierin een taak. Als volgorde de naaste buren eerst. Ook als het lastig is.
- Achterhaal de pijnpunten van direct belanghebbenden en kijk of je ze kunt inpassen in je plannen. Wees helder over je plannen en intenties. Leg ook uit waar je als ondernemer mee te maken krijgt en vertel hoe het traject van de vergunningsaanvragen eruit ziet. Geef mensen maar een kijkje in jouw keuken.
- Wanneer je de meest bepalende buren hebt gehad, kun je ze erna als groep wat melden/mailen.

- Vertel dat je een 'intern verslag' aan de gemeente moet doen. Vraag daarom juiste mailadres.
- Noteer hierin kort per adres, wanneer langs geweest, met: 'geen bezwaar', 'geen bezwaar maar suggestie over ...', 'noemt aandacht voor ..' of 'geen commentaar/mening'. Schrijf het liefst nooit: 'heeft grote problemen met', 'ziet plan niet zitten' en dergelijke. Als er grote tegenstander is: ga er zeker langs, ook al gaat de deur dicht, en noteer 'langs geweest, geen commentaar'. Probeer wel -zoals hiervoor gesteld- naar tegenstanders te luisteren.
- Schrijf in dit 'intern verslag' erbij als dit heeft geleid tot aanpassingen of verbeteringen. Dat doet het altijd goed.

Hoe verder contact?

- Je checkt je plan na dit rondje en brengt verbeteringen aan of je noteert suggesties voor later.
- Je beslist dat je met je plan naar de gemeente gaat. Je mailt met dank alle buren en dat je nu verder gaat naar de gemeente. En dat je erna een terugmelding verzorgt. Het is gebruikelijk om je verslag ook aan alle buren te geven. Als dat wat gevoelig ligt, kun je ook melden dat je dit doet na de reactie van de gemeente.
- Houd regelmatig contact met belanghebbenden en leg ze uit hoe je met hun

opmerkingen omgaat en waarom. Dit kan direct in een (groeps)- bijeenkomst of via een speciale website of nieuwsbrieven. Bij sommige plannen is het goed om je idee te laten zien op je erf, met bijvoorbeeld een collega die het al zo doet. Dan kun je het concreter vertellen.

- Soms denken mensen dat ze gelijk krijgen als ze hun standpunt hebben gezegd. Praat daarom nooit in standpunten, maar in wel of geen bezwaar en stel vragen naar de redenen of achtergronden van dit bezwaar.
- Als tussenfase kun je soort van info- of kennisbijeenkomst houden waarbij sprekers of collega's de voor en nadelen van uw soort plannen kunnen toelichten en kunnen ingaan op vragen (bezwaren).
- Verenig je met andere ondernemers met dezelfde belangen. Dan wint je aan slagkracht.
- Doe aan nazorg: zorg dat er tijdens de verbouwing een duidelijk aanspreekpunt is voor vragen en klachten. Stuur een brief of bloemetje als dank voor medewerking en nodig de buurt uit voor de opening.

Meer lezen? Download de brochure 'Communiceren met uw omgeving. Werkboek voor plattelandsondernemers': <https://edepot.wur.nl/168965>

4| Voedselveiligheid

De overheid wil haar burgers en dus jou als ondernemer én jouw klanten beschermen. Daarom stelt de overheid eisen aan het bereiden en verkopen van eten en drinken. Hygiënisch werken is dan een absolute voorwaarde om de veiligheid van de consument, bezoeker of zorgvrager te garanderen. Deze eisen worden gecontroleerd door de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA).

Als principe kun je onthouden: hoe meer jij een product "behandelt", hoe groter is de kans dat er iets misgaat. En dus zijn de regels dan des te strenger. Hoe meer een eetbaar product door je handen gaat (hoe meer je het bewerkt, snijdt, transporteert, aanraakt), des te groter is de kans op beschadiging, vervuiling of ziektekiemen. Hoe meer je met voedsel doet, des te strenger zijn de eisen die aan schoon, veilig en hygiënisch werken worden gesteld. Dat is logisch. Een hele kool is veel minder bederfelijk dan gesneden kool. En diepgevroren vlees is langer houdbaar en minder kwetsbaar dan vers vlees. Afhankelijk van wat je verwerkt of verkoopt en de schaal van je bedrijf, zul je dus aan strenge of minder strenge eisen moeten voldoen.

Je bent in ieder geval verplicht om:

- 1 Je bedrijf te registreren bij de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit.
- 2 Traceerbaarheid mogelijk te maken, dus bij te houden waar je grondstoffen hebt ingekocht en aan wie je die producten weer hebt verkocht (alleen aan grotere afnemers, directe verkoop aan consumenten hoeft je niet te registreren).
- 3 Volgens een voedselveiligheidsplan te werken. Daarnaast moet je verpakte producten etiketteren volgens het Warenwetbesluit Etikettering van levensmiddelen.

Raadpleeg voor de specifieke eisen: www.nvwa.nl. Lees verder om te zien of registratie bij de NVWA ook voor jouw bedrijf geldt, hoe je traceerbaarheid mogelijk maakt en waar je een voedselveiligheidsplan voor jouw situatie kan vinden.

1| Registratie bij de NVWA

Alle bedrijven die levensmiddelen verkopen, verwerken of vervoeren zijn verplicht zich te laten registreren onder EG Verordening 178/2002, de zogenaamde "General Food Law". Voor de meeste landbouwbedrijven gaat dat automatisch. Naast deze registratie bij de NVWA geldt voor sommige sectoren een verplichte registratie of erkenning. Alle producenten van kaas en zuivel moeten een erkenning aanvragen bij het COKZ www.cokz.nl en verplicht werken volgens de hygiëncode voor de boerderij zuivelsector. De producenten van vlees, vis of verwerkers moeten soms een registratie en soms een erkenning aanvragen bij de NVWA www.vvwa.nl. Je hebt alleen een registratie nodig als je direct aan de consument levert of als je producten verkoopt aan de plaatselijke horeca of aan de lokale (natuurvoedings)winkel. Het gaat dan alleen om de levering van kleine hoeveelheden en marginale, plaatselijke en beperkte activiteiten. Je hebt als vlees- of visverwerker een erkenning nodig als je grotere hoeveelheden vlees of vis levert voor groothandel of doorverkoop. Download de beslisboom erkenning of registratie van www.nvwa.nl om te zien wat voor jouw bedrijf geldt. Jouw slachter of slager moet altijd een erkenning hebben.

2| Traceerbaarheid

Bij calamiteiten wil de NVWA kunnen traceren waar producten zijn ingekocht en waar ze heen gaan. Je bent daarom verplicht om bij te houden:

- Van wie je grondstoffen of producten hebt ingekocht (naam en adres, datum).

- In welk (soort) van je producten je die grondstoffen hebt verwerkt.
- Aan wie je de eindproducten hebt geleverd en op welke datum.

Je hoeft de verkoop aan consumenten niet bij te houden. Als je dus alleen maar producten van je eigen bedrijf aan consumenten verkoopt, hoef je niets te registreren (behalve de registratie in je voedselveiligheidsplan of hygiëncode). Als je ook producten van anderen inkoop of verwerkt, moet je per levering bovenstaande gegevens bijhouden. Bij eventuele calamiteiten moet je binnen 4 uur meerdere gegevens aan de NVWA doorgeven. Ook bent je verplicht om onveilige levensmiddelen te melden bij de NVWA via het meldingenformulier op de website of telefoonnummer 0800 – 0388. Zie ook de **meldwijzer onveilige levensmiddelen** of dat voor jouw situatie geldt.

3| Voedselveiligheidsplan en Warenwet

De Warenwet (en de General Food Law van de EU) gaan over de kwaliteit van levensmiddelen (bewaren, bewerken, verhandelen, bereiden, uitstallen) en zijn gericht op de veiligheid van de consument. Je hoeft voor verkoop en verwerken van voedsel geen vergunningen aan te vragen. Maar je moet wel werken volgens een voedselveiligheidsplan. En of je hygiënisch werkt wordt gecontroleerd door de NVWA. Je bent altijd verplicht om te werken volgens een voedselveiligheidsplan als je bewerkte producten verkoopt, zoals gesneden kaas of vlees. Voor de verkoop van

onbewerkte producten, zoals vers fruit of hele groentes, is een voedselveiligheidsplan niet verplicht. Veel afnemers eisen het wel.

Is een hygiëncode erkend door de NVWA, dan ben je verplicht volgens die code te werken. De erkende codes staan op de website www.nvwa.nl. Is er geen erkende code of past een voorbeeldcode je niet? Dan mag je ook volgens je eigen voedselveiligheidsplan werken. Dat kan je ook baseren op een bestaande hygiëncode, dat scheelt je tijd en geld.

De Warenwet stelt eisen aan levensmiddelen. De belangrijkste zijn:

- Je verkoopruimte en de opslag moeten schoon zijn.
- Het is nooit toegestaan eten voor je klanten of gasten te bereiden in je eigen privé keuken (tenzij cateringbedrijf aan huis, maar dan moet je in je privé keuken werken met een voedselveiligheidsplan).
- Hygiëne-eisen voor jou, je medewerkers en de ruimte worden strenger als je meer risicovolle verkoop- of bereidingswijzen volgt.
- De eisen op het gebied van registratie van hygiëne voor jou, je medewerkers en de ruimte worden strenger als je voor kwetsbaardere groepen eten bereidt (bijvoorbeeld voor kwetsbare cliënten of kinderen).
- Bederfelijke producten bewaar en transporteer je gescheiden en gekoeld (ook naar de markt of voor de webwinkel). Dit hoeft niet altijd met een

koelwagen, voor sommige producten is bijvoorbeeld koeling in een koelbox met piepschuim voldoende. Je bent wel verplicht om met een geijkte thermometer te kunnen aantonen dat je de juiste temperatuur waarborgt tijdens het vervoer.

- Verkoop- en ontvangstruimte moet je soms scheiden Zodra je ook producten van anderen gaat verkopen, ben je verplicht een aparte verkoopruimte te hebben. De verkoopplek scheid je met een tussenwandje makkelijk van bijvoorbeeld de ontvangst- of educatieruimte. Denk er aan: verbouwen = omgevingsvergunning of melding voor bouwen.
- Los verkochte producten moeten in een deugdelijke verpakking met een etiket Dit hoeft niet als ze ter plekke afgevuuld worden door de klant zelf; dat heet zelfbediening.

Of zoek de precieze eisen op in de hygiëncode voor jouw situatie, via www.nvwa.nl of het overzicht op pagina 27.

Voorbeeld

Gekoeld vervoer van vleesproducten

Vraag | Een melkveehouder laat dieren slachten bij de plaatselijke slager en verwerken tot consumentenporties, ingepakt in gevacumeerde verpakkingen met etiket erop. De slager zet de ingepakte porties klaar in de koeling.

De veehouder komt het ingepakte vlees halen voor vervoer naar de boerderijwinkel. In de winkel vriest hij de porties vlees in voor verkoop. Op zomerse dagen maakt de veehouder zich zorgen over het transport in zijn eigen auto: wordt het vlees dan niet te warm? De veehouder wil het vlees veilig aan zijn klanten doorleveren.

Beleid | Producten moet veilig vervoerd worden op de juiste temperatuur en bewaking van die goede temperatuur met een geijkte thermometer. Deze eisen zijn vastgelegd in de Warenwet.

Afweging | Het ophalen van het vlees bij de slager gaat bij normale "Hollandse" temperaturen goed. Voor zijn eigen gemoedsrust en voor de controle houdt de veehouder de temperatuur van het vlees bij. Ophalen met een echte koelwagen is te duur, dus dan zou de veehouder in de zomer geen vlees kunnen ophalen. Hoewel er nooit gecontroleerd wordt, zit hem dit niet lekker en zoekt hij naar alternatieven. Van de leverancier van koelboxen hoort hij dat er ook professionele koelboxen op de markt zijn, die de temperatuur voldoende laag houden voor een aantal uur. Hij checkt thuis dat dit voldoet aan de hygiëncode.

Conclusie | De veehouder koopt professionele koelboxen. Hij blijft de temperatuur meten.

Hygiëncodes (zie ook nvwa.nl)

Groenten en fruit

Hygiëncode voor de AGF-detailhandel

Hygiëncode voor ongesneden vers(e) groenten, fruit en paddestoelen

Hygiëncode kleinverpakkers ongeschilde aardappelen

De aangepaste versie van de eerste hygiëncode is ook te gebruiken voor verwerking van AGF, bijvoorbeeld in jam en chutneys. Let wel op de eis voor aparte verwerkingsruimte!

Zuivel, kaas en vlees, handel in eieren

Hygiëncode voor de boerderijzuivelbereiding

Model voedselveiligheidsplan voor verkoop van vlees direct vanaf de boerderij (niet online)

Hygiëncode voor werken in het slagersbedrijf

Hygiëncode pakstations, verzamelaars en grossiers van eieren

Brood en banket, meel

Hygiëncode voor de brood- en banketbakkerij

Hygiëncode voor windmolens, watermolens en ambachtelijke maalderijen, malend voor menselijke consumptie (niet online)

Verkoop op de markt

Eigen voedselveiligheidsplan, maak met de Handreiking verkorte hygiëncode en allergenenbeleid ambulante handel op www.cvah.nl

Horeca en catering, ijsbereiding, verkoop via theetuin, kleinschalige catering

Bijvoorbeeld evenement buiten, klaargemaakte waren zoals belegde broodjes e.d.

Hygiëncode voor de ambachtelijke consumptie-ijsbereider

Hygiëncode voor de contractcatering- en in-flightcatering

Hygiëncode voor de horeca

Zorg en kinderopvang

Hygiëncode voor kleine instellingen in kinderopvang, welzijn, maatschappelijke opvang

Dienstverlening en jeugdzorg

Hygiëncode voor voedingsverzorging in woonvormen

Hygiëncode voor de voedingsverzorging in zorginstellingen en defensie

Educatie

Code voor hygiëne op kinderboerderijen en zoönoseprotocol via www.kinderboerderijen.nl

Alcohol bereiden

Hygiëncode voor de Nederlandse Wijngaardenier

Hygiëncode voor bierbrouwerijen

Boerenmarkt

Wil je op de markt gaan staan? Dan heb je van de gemeente een markt- of standplaatsvergunning nodig. Als je een boerenmarkt of streekmarkt wilt starten met meerdere ondernemers, kun je in overleg met jouw gemeente kijken of de plaatselijke marktverordening daar ruimte voor biedt. Bijzondere en seizoensgebonden markten, ook op eigen erf, regel je via een evenementenvergunning. Meer over markten in het handboek 'Van ons erf, in 7 stappen je eigen boerderijproducten verkopen' of online in het Handboek directe verkoop van boerderijproducten.

Eisen etikettering

Voor etiketten geldt het warenwetbesluit etikettering van levensmiddelen. Je bent ook verplicht allergene ingrediënten te vermelden. Raadpleeg het Handboek etikettering van levensmiddelen op www.nvwa.nl

5| Veiligheid van kinderen en cliënten

Net als jij, wil de overheid kwetsbare groepen als kinderen in de agrarische kinderopvang of educatieve boerderij en cliënten op de zorgboerderij extra beschermen. Daarom stelt de overheid eisen aan het opvangen van kwetsbaren en kinderen en moet je veel registreren om de veiligheid van kinderen of cliënten te garanderen. Deze eisen worden meestal gecontroleerd door de Gemeentelijke Gezondheidsdienst (GGD), en soms door de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA).

Kinderopvang

Kinderen kun je opvangen via gastouderschap (maximaal 2 baby's, 4 jonge kinderen of 6 oudere kinderen) of via een kinderdagverblijf of Buitenschoolse Opvang (BSO). *Voor gastouderschap*, voor *kinderopvang* en voor *BSO* worden eisen gesteld aan de personen die werken met de kinderen en aan de plek van de opvanglocatie. Je vindt die eisen op ondernemersplein. kvk.nl

Werk je op de groep? Dan moeten jij en je medewerkers een diploma van een erkende opleiding en een geldig certificaat kinder-EHBO of BHV hebben plus een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG). Jij, je medewerkers (en je huisgenoten bij gastouderopvang) moeten zich registreren in het personenregister kinderopvang en je laten registreren bij het Landelijk Register Kinderopvang (LRK). Ook werk je met een pedagogisch beleidsplan, heb je een veiligheids- en gezondheidsbeleid en hou je je aan de Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. In jouw pedagogisch

beleidsplan staat jouw visie over de omgang met kinderen.

Huisvesting en pedagogie, gezondheid en veiligheid

Kwaliteit in kinderopvang wordt geregeld via de Wet kinderopvang met controle door de GGD. Je bent in ieder geval verplicht om:

- Een minimale oppervlakte aan slaapruijme en aan binnen- en buitenspeelruimte aan de kinderen te bieden, voldoe aan de inrichtings- en brandveiligheidseisen.
- Een pedagogisch plan op te stellen; en gebruik te maken van gediplomeerde pedagogisch medewerkers, eventueel en beperkt aan te vullen met stagiaires (beroepskrachten in opleiding) en te werken volgens de CAO kinderopvang.
- De groepen kinderen in aantal en leeftijd zo samen te stellen dat het aantal pedagogische medewerkers voldoende is en er 'vaste gezichten' en mentoren voor de kinderen zijn, die medewerkers zijn geregistreerd in het personenregister kinderopvang en beschikken over een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG).
- Een veiligheids- en gezondheidsbeleid, voldoende medewerkers met een kinder-EHBO of BHV certificaat.
- De ouders te informeren, een oudercommissie in te stellen en je aan te sluiten bij de Geschillencommissie.
- Een protocol voor kindermishandeling op te stellen en te gebruiken.

Voorbeeld

Kinderopvang bij varkenshouderij

- Registreren bij het Landelijk Register Kinderopvang (LRK).
- Een ongewoon aantal (infectie)ziekten te melden aan de GGD (Wet Publieke Gezondheid).
- Voedsel veilig te bereiden en speeltoestellen veilig te beheren.

Op www.kvk.nl bij het ondernemersplein vind je een [stappenplan kinderopvang starten](#) met de meest recente eisen. Je kan je ook aansluiten bij de formule van de [Verenigde Agrarische Kinderopvang](#) (VAK), ook met informatie en begeleiding voor starters www.agrarischekinderopvang.nl De vergoeding voor kinderopvang aan ouders werkt via de toeslag kinderopvang van de belastingdienst: www.toeslagen.nl

Zorg

Cliënten in de zorg komen bij jou op de boerderij om weer een werkritme te ontwikkelen, om een dagbesteding te hebben, in het weekend te logeren of zelfs om te wonen. Er zijn zowel zelfstandige zorgboerderijen als landbouw en zorgondernemingen die onderdeel zijn van een grotere zorginstelling. Kwaliteit in de zorg is geregeld via de Kwaliteitswet Zorginstellingen, met allerlei ondersteunende wetten en uitvoeringsbesluiten.

Vraag | Een varkenshouderij met 1,5 ha grond wil kinderopvang in lege oude schuur van 80m².

Beleid | Nevenactiviteiten die gerelateerd zijn aan landbouw zijn gewenst. Functies die cultuurhistorische gebouwen in stand houden zijn afweegbaar.

Omgevinsplan | Per activiteit is precies geregeld wat er mag in deze gemeente: bij recht 100m² en na binnenplanse procedure 150m² voor zorglandbouw, natuureducatie en kinderopvang. Procedure bij instandhouding cultuurhistorisch waardevolle gebouwen.

Afweging | De kinderopvang staat geheel los van de varkenshouderij, er is geen enkele relatie. De kinderopvang houdt een schuur in stand door een exploitatie. Deze schuur is bouwvallig en heeft geen enkele waarde van beeldkwaliteit. Er is geen andere overtollige schuur beschikbaar. De gronden zijn niet in beeld voor nevenfuncties.

Conclusie | Door het ontbreken van een relatie van kinderopvang met de agrarische bedrijfsvoering en door ontbreken van urgentie tot instandhouding van een cultuurhistorisch gebouw, wordt het plan niet gehonoreerd door deze gemeente.

In de praktijk bepaalt ook de manier van financieren van de zorg op jouw boerderij met welke wetten en toezichthouders je te maken krijgt. Zorgcliënten worden betaald via:

- de WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning; uitvoering door de gemeente en controle via GGD).
- de Wlz (Wet langdurige zorg; ministerie VWS en controle via GGD/Inspectie voor de Gezondheidszorg),.
- de Jeugdwet (ministerie VWS en controle via Jeugdzorg, gemeenten en GGD).
- de Participatiewet (ministerie SZW, gemeenten, UWV).

Je bent als je zorg aanbiedt op je bedrijf in ieder geval verplicht om:

- Jouw zorgboerderij te melden in het Landelijk Register Zorgaanbieders (LRZa) conform de Wet toetreding zorgaanbieders (Wtza), bij meer dan 10 zorgverleners of medisch-specialistische zorg is tevens een vergunning nodig verstrekt door het CIBG. Ook heb je een onafhankelijk intern toezichthouder en maak je je jaarcijfers openbaar. De zorgverleners beschikken over een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG).
- Een behandelplan op te stellen en te volgen, en dossiers aan te leggen per cliënt, veilig bewaard conform privacywetgeving.

- Gebruik te maken van gediplomeerde begeleiders, zeker bij medicijngebruik en medisch handelen en te werken volgens een van de CAO's in de zorg.
- Een Risico Inventarisatie en Evaluatie uit te voeren, ervoor te zorgen dat er voldoende BHV'ers of EHBO'ers aanwezig zijn, een ontruimings- en noodplan zichtbaar op te hangen.
- Cliënten medezeggenschap te geven conform de wet medezeggenschap van cliënten zorginstellingen (Wmcz).
- Als je dwang toepast bij cliënten, te voldoen aan de Wet zorg en dwang (Wzd) of aan de Wet verplichte GGZ (Wvggz).
- Een klachtenprocedure en -commissie samen te stellen conform de wet kwaliteit klachten en geschillen in de zorg (Wkkgz); Een protocol voor omgaan met geweld, strafbare handelingen en seksuele intimidatie op te stellen en te gebruiken.
- Een ongewoon aantal (infectie)ziekten te melden aan de GGD (Wet Publieke Gezondheid).
- Voedsel veilig te bereiden en gereedschappen en machines veilig te beheren, Cliënten die werken met tractoren en gemotoriseerd gereedschap beschikken over de gangbare certificaten (trekkerrijbewijs, certificaat motorzagen etc). Er is een helder sleutelbeheer, zodat cliënten niet zomaar met een trekker gaan rijden.

Je bent bovendien verplicht jouw cliënten en medewerkers een rookvrije omgeving te bieden. Bovendien maak je afspraken over vervoer naar de zorgboerderij. Als je dat vervoer zelf tegen betaling verzorgt, zorg dan dat je je daar ook voldoende voor verzekert. Bovenstaande eisen zijn samengevat in het keurmerk 'Kwaliteit laat je zien!' van de Federatie Landbouw en Zorg. Je kan ook kiezen voor andere aanbieders van het verplichte kwaliteitskeurmerk. Een gedegen handboek Landbouw en Zorg voor starters kun je downloaden van www.zorgboeren.nl

Voorbeeld

Tuinbouwbedrijf met zorg en nieuwe zorgactiviteiten

Educatie, Kinderen, cliënten en dierziekten

Bij educatie, kinderopvang of landbouw en zorg kunnen kinderen en cliënten natuurlijk ook in aanraking komen met dieren op de boerderij, bijvoorbeeld door aaien of verzorgen. Werk dan volgens het Zoönoseprotocol, te vinden via www.kinderboerderijen.nl. Heb je een gecertificeerde zorgboerderij of kinderopvang, dan is het Zoönoseprotocol verplicht. Het is raadzaam om bezoekers de gelegenheid tot handenwassen te bieden. Bij educatieboerderijen, kinderopvang en zorgboerderijen is verder een Verklaring Omtrent Gedrag voor mensen die met kinderen werken, een RI&E, voldoende bedrijfshulpverleners en een bedrijfsaansprakelijkheidsverzekering verplicht. Ontvang je soms schoolklassen? Dan is werken conform de Code voor hygiëne op kinderboerderijen niet verplicht, maar het geeft je goede suggesties voor schoon werken. Je kunt je ook laten kwalificeren via het Platform Boerderijeducatie Nederland. Steeds meer educatieboeren sluiten zich aan bij een regionaal samenwerkingsverband en worden zo ook zichtbaar op de website www.boerderijeducatienederland.nl van dit Platform Boerderijeducatie Nederland. Op deze website staat ook een overzicht van de aangesloten regionale samenwerkingsverbanden. Ruim 300 educatieboeren zijn aangesloten bij deze regionale initiatieven.

Vraag | Een vollegrondsgroenteteeltbedrijf van 5 ha en 0,5 ha bos werkt met zorg- en hulpvragers, zet haar groenten af op boerenmarkten, en wil voor de zorgvragers activiteiten opzetten zoals houthakken (openhaardhout), shii-take teelt en eieren van 200 eigen kippen. Er is winkelruimte nodig van 60m² voor 3 dagen per week.

Beleid | Het bedrijf ligt dichtbij de bebouwde kom waar het beleid meer ruimte biedt voor nieuwe plattelandseconomie. Het landschap moet een half open cultuurlandschap met houtwallen blijven.

Omgevingsplan | Bedrijf en gronden zijn bestemd voor de agrarische bedrijfsvoering met landschappelijke waarde en kernrandzone. Alle nevenactiviteiten zijn in een positieve, limitatieve lijst opgenomen, met per activiteit een aantal m². In recht meestal 100m², na binnenplanse procedure uiteenlopend tot maximaal 250m². Voor de agrarische bedrijfsvoering kan er normaal worden gebouwd.

Afweging | De agrarische activiteiten zoals extra stal voor kippen en shii-take teelt op stammetjes in bosperceel worden als omgevingsplanactiviteit toegestaan. De ondernemer moet er echter wel op wijzen dat het bos bedoeld is voor houtteelt. Winkelruimte staat bij de nevenactiviteiten en het past binnen de maximale

maat. Tijdens het overleg met de gemeente blijkt dat een open kapschuur als inpakruimte voor de markt, koeling, kantine zorgvragers (met houtkachel) en opslag groentekisten gebruikt wordt. Vooral het gebruik als kantine vindt de gemeente niet voldoen aan vereisten van zorg en zou dus geregeld moeten worden. Na enig overleg wordt dit als ontvangst- en workshopruimte van 100m² ingericht en afgeschermd zodat het past in het omgevingsplan en voldoet aan de vereisten van de zorg. De open werk- en opslagruimte is als onderdeel van de agrarische bedrijfsvoering toegestaan. Het bedrijf wijst de gemeente alvast op de potentiële groei van de zorgtak met begeleid wonen hetgeen niet in het omgevingsplan is voorzien. Besloten wordt dit na te gaan en tijdig voor te bereiden.

Conclusie | Het bedrijf kan de plannen met deze aanpassing uitvoeren. Voor de lange termijn is er nog geen duidelijkheid.

6 | Bezoekers ontvangen, drinkwater, speeltoestellen en personeel

a. Mensen ontvangen, Horeca en de Alcoholwet

Gastvrij mensen ontvangen op je boerderij kan lijken op horeca. Horeca staat voor hotel, restaurant, café. Een horeca-activiteit wordt in meerdere wetten geregeld:

- Het omgevingsplan. Horeca is hier gedefinieerd als alles dat gaat over het aanbieden van eten en drinken (overnachten is hier weer apart omschreven). Door dit begrip ontstaat de verwarring: het schenken van koffie met een lunch en een frisdrankje noemen sommige gemeenten direct al horeca, en moet dus vaak apart geregeld zijn, terwijl andere gemeenten dit als logische service bij een veldexcursie op de boerderij of een natuurcentrum zien.
- Algemeen Plaatselijke Verordening. De APV gaat over de openbare orde rond het verstrekken van drank en eten, en overnachten zoals B&B of groepsaccommodatie. Ze gaat ook over evenementen, rondlopen in het openbaar met alcohol, wildplassen en ander gedrag.
- Alcoholwet (voorheen Drank- en Horecawet). Gaat uitsluitend over het 'in de fles' verkopen en schenken van alcohol. De wet gaat niet over melk en koffie schenken, voor dergelijke horeca heb je dus geen alcoholvergunning nodig.
- De Warenwet gaat over de kwaliteit en hygiëne van eten en drinken, zie ook hoofdstuk 4.

Bij het starten van een "echt" café of restaurant zijn er meerdere vergunningen nodig: een Alcoholvergunning (voor 2021 een Drank- en horecawetvergunning), een omgevingsvergunning voor brandveilig gebruik, in sommige gemeenten een *exploitatievergunning horeca*, en afhankelijk van wat je wilt doen een speelautomatenvergunning, terrasvergunning. Ook doe je bij de gemeente een melding wet *Bibob* waarna integriteitsonderzoek volgt. Conform het Besluit Activiteiten Leefomgeving (BAL) moet je ook een melding doen of omgevingsvergunning milieu aanvragen op milieuthema's zoals geluid, lozingen, veiligheid of afvalstoffen. Uiteraard werk je hygiënisch conform de warenwet, beschik je over de vereiste diploma's zoals Sociale Hygiëne bij het schenken van alcohol, betaal je muziekrechten en ben je aangemeld bij een vakorganisatie zoals www.knh.nl Organiseer je evenementen? Dan kan een evenementenvergunning onder de APV verplicht zijn. Het pad van de horeca is – net als de landbouw – een pad vol regels. Het is daarom logisch dat horecabedrijven activiteiten bij bijvoorbeeld boeren, tankstations of sportkantines kritisch volgen.

Hierna hebben we het uitsluitend over alcohol en de Alcoholwet. De gemeente geeft hiervoor de vergunning af, de NVWA controleert op online verkoop van alcohol. Hierbij worden eisen gesteld aan de inrichting van de ruimte en aan de ondernemer.

Voorbeeld

Wijn schenken bij groepsaccommodatie en ontvangsten

De Alcoholwet maakt onderscheid tussen verstrekken van drank voor:

- Gebruik ter plaatse (horeca ➡ horecalokaliteit met alcoholvergunning).
- Verstrekken voor gebruik elders (slijterij/winkel ➡ slijtlokaliteit met slijterijvergunning voor sterke drank of voor zwak alcoholische dranken).

Ook maakt de Alcoholwet onderscheid tussen:

- Zwak alcoholische dranken (minder dan 15% alcohol zoals wijn).
- Sterk alcoholische dranken (meer dan 15% alcohol zoals jenever).

Deze onderscheiden zijn belangrijk voor de situaties die op een landbouwbedrijf kunnen voorkomen. We lopen de situaties langs.

1 Aan jongeren onder de 18 jaar mag nooit alcohol worden verstrekt. Jij bent als verkoper van alcohol verplicht de leeftijd na te gaan aan de hand van een leeftijdsbewijs. Ook online in je webwinkel. De verkoper heeft tevens de plicht de leeftijdsgrenzen voor alcoholconsumptie duidelijk te vermelden, bijvoorbeeld met een sticker. Ook 'wederverstrekking' is strafbaar: als een volwassene alcohol koopt en doorgeeft aan een jongere, kan zowel de ondernemer, de jongere als de volwassene beboet worden. Tot slot zijn aanbiedingen en acties met alcohol aan banden gelegd: '2 flessen voor de prijs van 1' of meer dan 25% korting mag niet.

2 Proeverijen met alcohol mag je niet houden. Proeverijen zijn alleen toegestaan op bedrijven met een alcoholvergunning of een slijterijvergunning. Met een slijterijvergunning is een betaalde proeverij toegestaan voor een besloten gezelschap buiten de openingstijden van je slijterijwinkel. De gemeente moet dit specifiek toestaan in een alcoholverordening, het is dus niet overal toegestaan.

3 Verkoop van wijn en bier in dichte flessen op een landbouwbedrijf valt onder "verstrekken voor gebruik elders". Je moet aan de gemeente toestemming vragen voor een slijtlokaliteit voor zwak alcoholische dranken. De eisen voor zo'n ruimte staan in het Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl) of kan je opvragen bij je gemeenten. Wil je sterke drank in dichte flessen verkopen, dan gelden meer eisen aan de ruimte (afgesloten van andere producten).

4 Alcohol meebrengen door besloten gezelschappen. Indien de ruimte wordt verhuurd aan besloten gezelschappen, dan mag dit besloten gezelschap wél zelf alcoholische drank meenemen. De ondernemer die de ruimte verhuurt mag deze meegebrachte drank niet zelf uitserveren. Dit dient het gezelschap dat de ruimte huurt zelf te doen.

5 Alcohol schenken aan iedereen boven de 18. Wil je met een "open deur" alcohol schenken, dan heb je een alcoholvergunning van de gemeente nodig en ben je een horecalokaliteit. Ook hier gelden eisen aan de aanvrager en aan de ruimte. Jij als ondernemer of je medewerkers moeten dan ook een

diploma Sociale Hygiëne hebben, geregistreerd bij de Landelijke Commissie Sociale Hygiëne. Let op: een horecalokaliteit is alleen mogelijk op een plek die is toegestaan in het omgevingsplan. Het hangt van de verwoording van de bestemming af of horeca als nevenactiviteit is toegestaan. Je kan bij eenmalige activiteiten een 'onthefing Alcoholwet' bij je gemeente aanvragen en een cateraar conform die ontheffing laten schenken.

6 Op markten en beurzen mag je nooit alcohol schenken en uitdelen. Voor evenementen geldt de Algemeen Plaatselijke Verordening. Evenementen die je jaarlijks organiseert en/of meerdere dagen duren (zoals een streekfestival) moeten in het omgevingsplan zijn toegestaan.

Uitzondering | inhuur van een cateraar na aanvraag 'onthefing Alcoholwet' bij je gemeente. In incidentele gevallen is het toegestaan om voor een besloten feest een cateraar in te huren en deze cateraar de alcoholische drank te laten serveren. De cateraar of diens personeel dient zelf aanwezig te zijn en is ook verantwoordelijk voor het in acht nemen van de regels. De aanwezige cateraar heeft een diploma Sociale Hygiëne. Regelmatig inhuren van een cateraar is geen oplossing: dan wordt het landbouwbedrijf als een niet-legale horecalokaliteit beschouwd.

Vraag | Een akkerbouwer heeft een deel van het erf ingericht met groepsaccommodatie, waar zij ook groepen ontvangt en rondleidt over het bedrijf. Ze krijgt het verzoek van een LNV-delegatie voor een excursie van ambtenaren over het bedrijf. Of zij er ook een wijntje bij kan schenken?

Beleid | De gemeente vereist volgens de Alcoholwet een alcoholvergunning plus een diploma Sociale Hygiëne.

Afweging | De akkerbouwer beschikt niet over een horecaverunning en heeft geen diploma Sociale Hygiëne. Zij wil wel graag aan de wens van de gasten voldoen. Ze wil veilig en volgens de regels alcohol verstrekken. Want: gasten van haar groepsaccommodatie verstrekt zij nooit alcohol, dat mogen ze met mate zelf meenemen. De gemeente vertelt dat het in dit soort gevallen is toegestaan om voor een besloten feest een cateraar in te huren en deze cateraar de alcoholische drank te laten serveren. De cateraar werkt volgens geldende hygiëne-eisen en heeft een diploma Sociale Hygiëne. De boerin legt de keuze aan de LNV-delegatie voor: of zij nemen zelf de drank mee en schenken het zelf in, of zij huurt een cateraar in tegen meerkosten.

Conclusie | De akkerbouwer huurt voor deze excursie met borrel een cateraar in. De cateraar (of diens personeel) is zelf aanwezig bij de borrel en is ook verantwoordelijk voor het in acht nemen van de regels.

Voorbeeld

Brandslang bevriest op de minicamping

B Drinkwaterwet en drinkwaterbesluit

Op een camping of bij andere vormen van verblijfsrecreatie, of bij zorg en kinderopvang, verstrek je zowel drinkwater als bad- en douchewater. De kwaliteit van dat water moet voldoen aan het Drinkwaterbesluit. Vooral de regels over legionellapreventie zijn voor jou van belang. Een risico op legionellabesmetting ontstaat bij water van 25 à 50 °C, een lange verblijftijd of stilstaand water in de leiding, of bij het ontstaan van een dun laagje bacteriën (een zogenaamde "biofilm") of sediment in de leiding. Je bent verplicht om:

- Een risicoanalyse en beheersplan op te stellen.
- Een logboek bij te houden met meetgegevens (minimaal 3 jaar bewaren).
- Minimaal elk half jaar monsters te laten nemen door een erkend bedrijf en de meetgegevens hiervan in jouw logboek op te schrijven en eventueel technische maatregelen te treffen zodat minder bemonsteren ook voldoende bescherming biedt.
- Bij problemen de besmetting te melden bij de *Inspectie Leefomgeving en Transport* (ILT) en actie te ondernemen!

LTO Ledenvoordeel biedt gezamenlijk ingekochte pakketten voor legionellapreventie op multifunctionele bedrijven.

C Besluit Veiligheid van Attractie- en Speeltoestellen

Ook eenvoudige speeltoestellen, zoals schommels, trampolines en glijbanen, moeten volgens het Besluit Veiligheid van Attractie- en Speeltoestellen, veilig zijn en op een goede en zachte ondergrond staan. Speeltoestellen die door gasten worden gebruikt, moeten van een certificaat van typekeuring zijn voorzien en moeten worden gecertificeerd door een van de keuringsinstellingen die de overheid heeft aangewezen, te vinden op www.nvwa.nl. Jij bent als beheerder van een speeltoestel verplicht de onderhoudsadministratie (een logboek) bij te houden waarin je reparaties en onderhoud noteert. Let op: je bent ook aansprakelijk voor de veiligheid van speeltoestellen die eigenlijk voor jullie eigen kinderen bedoeld zijn, maar waar de cliënten, kinderen of gasten toch bij kunnen en gebruik van maken. Zet de trampoline/schommel/ glijbaan van je eigen kinderen dus echt weg als je geen zin hebt in controle en extra rompslomp

D Warenwetbesluit kinderbedden en -boxen

Zet je kinderbedjes op de kamers, in je luxe boerenbed-tenten of in je agrarische kinderopvang, dan moeten deze voldoen aan het Warenwetbesluit kinderbedden en -boxen. Download de eisen van www.nvwa.nl

Vraag | Een melkveehouder met minicamping bij de boerderij gebruikt brandslanghaspels en heeft in de winter problemen: de slangen en leidingen vol water bevroren. Het volgende campingseizoen zijn ze onbruikbaar. De controleurs van de milieudienst zijn langs geweest en geven de melkveehouder geen toestemming dat hij in de winter de slangen en leidingen droog wegzet en de afsluiters ondergronds aanbrengt. De brandweer eist natuurlijk goede brandblusvoorzieningen. Hoe kan hij dit nou oplossen?

Beleid | De campinghouder is verplicht een aantal brandblusvoorzieningen te treffen op zijn camping.

Afweging | De melkveehouder denkt erover de slangen in de winter binnen te zetten, maar dan bevroren de afsluiters nog steeds. De campinghouder krijgt een tip van een andere boerderijcampinghouder. Hij hoort dat hij ook andere vormen van brandblusapparaten mag gebruiken. Hij besluit draagbare brandblussers en schuimblussers te kopen.

Conclusie |

Er zijn goede alternatieven, zoals verrijdbare en draagbare brandblusapparaten en schuimblussers die de campinggasten goed beschermen en die niet bevroren

E Personeel inschakelen

Medewerkers inschakelen? Je kunt – net als in de landbouw - kiezen:

- Inhuur op basis van zelfstandigheid (ZZP'ers).
- Loonverband laten regelen via een verloningsbedrijf, zoals een uitzendbureau of pay roll service.
- Mensen zelf in tijdelijke of vaste dienst nemen (conform de geldende CAO).

Informatie over het aanmelden van personeel vind je op www.belastingdienst.nl. Uiteraard werk je altijd conform de geldende CAO voor jouw personeel, helemaal als de CAO 'algemeen verbindend' is verklaard of je lid bent van een werkgeversorganisatie: dan is het verplicht. Een CAO kies je op basis van de activiteiten van je medewerkers, meer informatie in de brochure '*CAO's in de multifunctionele landbouw*' via www.lto.nl of de werkgeverslijn van LTO. Voor de veiligheid van je medewerkers moet je verplicht een Risico Inventarisatie & Evaluatie RIE (laten) opstellen, zie ook het steunpunt RIE via www.rie.nl. Als je een horecagelegenheid wilt starten of hebt, moet je ook een veiligheidsplan maken, voorbeelden met model veiligheidsplan bij Koninklijke Horeca Nederland op www.knh.nl. Zet je ook vrijwilligers in, dan is een goede aanpak voor vergoeding en binding van belang.

F   **Bedrijfshulpverlening**

Als ondernemer bent jij verantwoordelijk voor de veiligheid van jezelf, je gezin en medewerkers én voor je gasten of cliënten. Je moet weten wat je moet doen als je gasten in aanraking komen met gevaarlijke stoffen, als er brand uitbreekt of als iemand gewond raakt. Je bent daarom verplicht om altijd een gediplomeerd bedrijfshulpverlener (BHV'er) op het bedrijf te hebben. Deze verantwoordelijkheid is geregeld in de Arbowet. Een BHV diploma kun je halen door zelf (of een medewerker) een BHV cursus te volgen en je BHV certificaat bij te houden door jaarlijkse terugkomdagen, bij een gecertificeerd opleidingsinstituut. De BHV cursussen bestaan uit een basisblok en verschillende extra blokken, afhankelijk van de bedrijfstak. Afhankelijk van de gevonden risico's in de Risico Inventarisatie & Evaluatie voor jouw bedrijf, zul je dus ook extra blokken moeten volgen.

G   **Muziekrechten**

Laat je muziek op de achtergrond spelen? Dan moet je muziekrechten betalen, net als alle andere horecagelegenheden. Meer informatie: www.sena.nl

7| Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid

Wanneer er onverhoopt iets misgaat, kan dit een risico en zelfs schade opleveren voor jouw klanten. Ook een vergeten stuk gereedschap of vuil op het erf kan bij bezoekers schade of letsel opleveren. Wie gaat dat betalen? Regel in ieder geval een goede verzekering! Bedenk dat je altijd verantwoordelijk bent voor je klanten, maar je bent niet altijd aansprakelijk. Beseft dat dit twee begrippen zijn: aansprakelijkheid kun je verzekeren, verantwoordelijkheid moet je zelf oppakken.

Bij multifunctionele landbouw ben je op twee manieren aansprakelijk.

1| **Bedrijfsaansprakelijkheid, bijvoorbeeld voor ongelukjes op het erf**
Het is verstandig en veilig om te onderzoeken of jullie huidige bedrijfsaansprakelijkheidsverzekering ook zaken dekt als erfbezoek, huisverkoop of struikelen over uw marktkraamtouw. Bespreek dit met je verzekeringsmaatschappij. Bespreek ook veranderingen in je bedrijfsvoering, bijvoorbeeld andere groepen bezoekers zoals kinderen, meer bezoekers, langdurig verblijf van gasten etcetera. Vaak is de premieverhoging gering, maar als je het niet meldt, ben je onderverzekerd.

2| **Productaansprakelijkheid, bijvoorbeeld bij "glas in de yoghurt"**
Als je eigengemaakte producten gaat bewerken of verkopen, of aan cliënten of kinderen te eten geeft, dan ben jij verantwoordelijk voor de kwaliteit van die producten. Voor productaansprakelijkheid kun je je extra verzekeren, vaak

eenvoudig als onderdeel van je bedrijfsaansprakelijkheid. Ook hier geldt weer: meld aanpassingen in de bedrijfsvoering - zoals een uitbreiding van je assortiment - altijd aan je verzekeringsmaatschappij. Je bent altijd aansprakelijk als er iets met het product is misgegaan. Meer informatie vind je ook in de brochure '[Risico, verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid in de multifunctionele landbouw](#)'.

De wet zegt dat als vaststaat dat het bedrijf aansprakelijk is, je binnen het bedrijf moet kunnen traceren wie verantwoordelijk is. Oftewel: waar binnen het bedrijf is het probleem precies ontstaan? Als je dat kunt achterhalen en aantonen, weet de NVWA dat "je weet wat je doet" en kun je de kwaliteit van de producten in de toekomst verbeteren en schade voorkomen. In geval van onderaannemers speelt de Wet ketenaansprakelijkheid.

Voorbeeld

Inrichten van een verkoop- en ontvangstruimte met toilet ernaast

Vraag | Een vleesveehouder houdt een groot gedeelte van haar vleesvee in een natuurgebied van 400 ha en verkoopt aan de boerderij vleespakketten. Ze ontvangt bezoekers in een grote ontvangst- en verkoopruimte. Ze wil een toilet plaatsen. Van de brandweer hoort ze dat dit niet kan.

Beleid | Voedsel verkopen en verwerken moet veilig gebeuren. Toiletten mogen niet rechtstreeks uitkomen in ruimte waar voedsel wordt verkocht of verwerkt.

Afweging | De veehouder vindt via haar aannemer de eisen in het Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl). Ze moet de verkoop- en ontvangstruimte scheiden van het toilet door minimaal twee deuren (een halletje met een wasbak voldoet aan die eis). De brandweer bedoelde dat de looprichting naar de nooduitgang niet belemmerd mag worden. Hierop wordt het knelpunt duidelijk en besluit de veehouder het toilet iets anders te plaatsen. De verlichting van de nooduitgang blijft zo goed zichtbaar.

Conclusie | De veehouder vraagt een omgevingsvergunning voor verbouw aan voor een toilet met een halletje.

8| Wat verder nog belangrijk is?

Tot slot: wil je een bord langs de weg neerzetten om bezoekers naar je bedrijf te trekken? Worstel je met verschillende BTW tarieven? Ook daarvoor gelden regels. En voor alle multifunctionele activiteiten geldt natuurlijk altijd: werk brandveilig!

Bord langs de weg?

Wil je spandoeken ophangen voor jouw activiteit of wegwijzers naar jouw bedrijf met borden langs de weg? Dat mag niet zomaar. Je hebt toestemming nodig van de eigenaar of beheerder van de weg, de gemeente, provincie of soms het waterschap. De gemeentelijke regels voor borden en hoe je vergunning aanvraagt staan in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV), te downloaden bij jouw gemeente. De provinciale regels voor borden zijn vaak opgenomen in een landschapsverordening. Meestal zijn spandoeken of borden verboden, maar op of bij je eigen erf mag het wel. Houd je bord dan altijd bescheiden. De duidelijkheid van de informatie is belangrijker dan de grootte.

Fiscale zaken | BTW tarief verschilt per activiteit

Voor de BTW geldt een vastgesteld tarief per activiteit, dus voor jouw bedrijf kan tegelijkertijd het lage tarief gelden voor verkoop van voedsel en het hoge tarief voor diensten of voor verkoop van alcohol. In de brochure '*Multifunctionele landbouw en de fiscus*' vind je veel informatie.

Brandveiligheid

Ontvang je bezoekers, gasten of cliënten binnen? Dan moet die ruimte voldoen aan de eisen in het Bbl (Besluit bouwwerken leefomgeving). Je moet bij eisen brandveiligheid voor een gebouw denken aan de eisen tijdens de (ver)bouw van het gebouw zodat het brandwerend is, bijvoorbeeld met compartimenten in het gebouw of 30 of 60 minuten brandwerende deuren plaatsen. Daarnaast beschik je verplicht over het vereiste aantal blusmiddelen die je jaarlijks laat controleren. Jouw locatie beschikt over bluswater en bij het ontbreken van een goede watergang lat je een brandput slaan die je ook jaarlijks controleert. Uiteraard beschik je over brandmelders en helder gemarkeerde vluchtwegen. Soms moet je zelfs een omgevingsvergunning voor brandveilig gebruik hebben of je moet een melding voor brandveilig gebruik doen. Zo'n melding of vergunning, die vroeger een gebruiksvergunning heette, vraag je aan bij de gemeente. Zelf weten waar je voor jouw gebouw aan toe bent? In het Bbl (paragraaf 6.1.2) staan de regels voor de meldingsplicht voor het gebruiken van een bouwwerk. Per gebruiksfunctie van een bouwwerk is vastgesteld vanaf welk aantal van mogelijk aanwezige personen een meldingsplicht geldt voor dat bouwwerk. Bekijk voor jouw activiteit de duidelijke tabel die aangeeft wanneer een melding verplicht is én welke informatie bij de melding moet worden overgelegd aan je gemeente.

Check jouw brandveiligheid

Er zijn 10 aandachtspunten brandveiligheid. Het zijn vaak eenvoudige dingen om uit te voeren, maar ze moeten wel gebeuren.

- 1| Beperk het aantal aanwezigen tot wat veilig past op de vrije binnenruimte en tevens past bij de vluchtwegen.
- 2| Controleer vluchtwegen, nooduitgangen en noodverlichting dagelijks, zorg dat ze veilig begaanbaar zijn en zichtbaar (in principe niet achter gordijnen; nooduitgangbordjes aanwezig en zichtbaar; noodverlichting werkend).
- 3| Voorkom dat er buiten, tegen het gebouw, brandbaar materiaal of open afvalcontainers worden opgesteld.

- 4] Vermijd zoveel mogelijk het gebruik van makkelijk ontvlambaar, sterk rokend of snel brandend materiaal (vloerbedekking, gordijnen, wandbekleding, versiering enzovoorts).
- 5] Zorg dat bovenhangende versiering minstens 2.5 meter hoog hangt, zorg dat de gordijnen en vitrage ten minste 10 cm boven de vloer hangen. Let op een veilige afstand van spots en lampen tot brandbare materialen (versiering, bekleding enzovoorts).
- 6] Binnen roken is niet toegestaan. Er geldt een rookverbod in openbare ruimten, op de werkplek en in de horeca.
- 7] Controleer en reinig zo nu en dan de afvoerkanalen voor kook- en frituurplaatsen.
- 8] Zorg voor apparatuur en installaties in goede technische staat en controleer ze regelmatig.
- 9] Zorg ervoor dat personeel goed op de hoogte is van de eisen van brandveiligheid, de vluchtvoorzieningen en van hun taak bij brand en andere onveilige situaties.
- 10] Controleer of de brandblussers er nog zijn en of ze in goede staat zijn.

Meer informatie?

Agrarisch |

www.lto.nl

www.ltonoord.nl

www.zlto.nl www.lltb.nl

www.multifunctionelelandbouw.net

Algemeen |

Belastingdienst, www.belastingdienst.nl. Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

www.rvo.nl en Kamer van Koophandel www.kvk.nl

Zorglandbouw |

www.zorgboeren.nl,

ook voor handboek Landbouw en Zorg en kwaliteitszorgsysteem

Agrarische Kinderopvang |

www.agrarischekinderopvang.nl

en voor stappenplan starten kinderopvang ook www.kvk.nl

Verkoop boerderijwinkel, webwinkel, markt |

www.landwinkel.nl

www.vaneigenerf.nl

Recreatie en horeca |

www.vekabo.nl (Vereniging van Kampeerboeren),

www.svr.nl,

www.bedandbreakfast.nl

www.khn.nl, ook voor startersinformatie horeca

Educatie |

www.boerderijeducatienederland.nl ook voor regionale samenwerkingsverbanden

Natuurbeheer |

www.boerennatuur.nl

www.bij12.nl

Wat mag ik?

© 2022 | Wageningen University & Research

Kaas en klompen, kersen en kinderfeestjes, koekbakken en kruidenworkshops: veel agrarische ondernemers doen meer dan vee houden of gewassen telen. Zodra jij als agrarisch ondernemer met een andere activiteit start of je activiteiten uitbreidt, krijg je te maken met de wet- en regelgeving die geldt voor die extra sector.

Hoe ga je om met wetten en regels rondom verkoop van producten, zorglandbouw, kinderopvang of recreatie, educatie of natuur- en landschapsbeheer op en rondom een agrarisch bedrijf? Met deze brochure helpen we je op weg in wet- en regelgeving rondom de Multifunctionele Landbouw. Zodat jij met plezier kunt ondernemen.

Herziene editie 2022

**Herziene
editie
2022**

